

VELJKO GORTAN

IVAN LUČIĆ
I TROGIRSKI KODEKS PETRONIJEV

Pod imenom Petronija Arbitra sačuvan nam je, na žalost samo u odlomcima, latinski pustolovni roman s nazivom *Saturae* ili *Satiricon*. U njemu se živo i realistički prikazuje malograđanski život ranog rimskog carskog doba. S mnogo duha i humora i uz oštro zapažanje prikazani su brojni likovi iz različitih, osobito nižih društvenih slojeva, a radnja je protkana sirovom, neprikrivenom erotikom. Po vanjskom obliku Petronijev je *Satiricon* menipejska satira, jer se proza koja preteže izmjenjuje sa stihovima. Kao jedno od glavnih vrela za proučavanje tzv. vulgarnog latiniteta, to je djelo važno i u lingvističkom pogledu. Danas se gotovo općenito prihvaća mišljenje da je autor toga genijalnog djela onaj Petronije čiji nam je lik prikazao Tacit u XVI knjizi svojih *Anala*. Bio je *arbiter elegantiarum* – sudac u pitanjima ukusa – na dvoru cara Nerona. Kad je zbog dvorskih spletki pao u nemilost, po carevu nalogu morao je umrijeti, pa je sam sebi prezeo žile na rukama.

Do polovice XVII stoljeća od tog su Petronijeva djela u štampanim izdanjima bili objavljeni samo pojedini fragmenti, i to relativno manje cjeline i sitniji odlomci. Oko god. 1653. pronađen je u Trogiru u nekom kodeksu poduži, do tada nepoznati odlomak, zapravo zaokružena cjelina u kojoj je opširno prikazana Trimalhionova gozba – *Cena Trimalchionis*. U Petronijevu *Satirikonu* Trimalhion je bivši rob koji se domogao silna bogatstva pa se kao skorojević njime bezobzirno razmeće i postaje smiješna figura.

Sretni nalaznik toga opsežnog odlomka Petronijeva romana bio je Trogiranin Marin Statileo, koji je u Padovi završio studij prava. U biblioteci Nikole Cippica u Trogiru naišao je na kodeks u kojem je zajedno s pjesmama Katulovim, Tibulovim i Propercijevim bio uvezan duži tekst iz Petronija s ovim natpisom u crvenoj boji: *Petronii Arbitri Satyri fragmenta ex libro decimo quinto et decimo sexto*. Statileo je primijetio da je tu u potpunosti sačuvan opis Trimalhionove gozbe, iz koje su se u dotadašnjim štampanim izdanjima nalazili samo oskudni i

nepovezani fragmenti. U to je vrijeme živio u Trogiru Ivan Lučić, kojemu je kao već poznatom učenom čovjeku Statileo donio pronađeni kodeks. O rukopisu Trimalhionove gozbe i o raspravama koje je izazvao u znanstvenim krugovima govori Lučić u svome djelu *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, štampanom u Veneciji god. 1673, i to pri kraju šeste knjige, a njegovu sudbinu prati i u svojoj korespondenciji sa zadarskim arhiđakonom Valerijem Ponteom.

Kad je od Statilea dobio pronađeni kodeks, usporedio je zajedno s Franjom Dragančićem Petronijev tekst s izdanjem Petronija štampanim u Amsterdamu god. 1626. i utvrdio ne samo da je u njemu sačuvana potpuna *Cena Trimalchionis* nego da su i ostali fragmenti izvan nje drukčije i suvišnije raspoređeni nego u tom štampanom izdanju. Te je razlike označio tačkama i crticama in margine tog amsterdamskog izdanja. U pismu Valeriju Ponteou od 6. lipnja 1668. izjavljuje da je taj kodeks imao u rukama više od mjesec dana i da je ustanovio da se doista radi o prijepisu starog rukopisa. Uviđajući neprocjenjivu važnost tog nalaza, stane odmah nagovarati Statilea neka iz pronađenog kodeksa prepíše čitavu Trimalhionovu gozbu onako kako se nalazi u rukopisu sa svim netačnostima u ortografiji i interpunkciji i neka je što prije dade štampati. I u tome se očitovao kritički duh Lučića, koji je, iako nije bio filolog po struci, predlagao Statileu jedini ispravan postupak. Bolje od Statilea ocijenio je važnost toga neočekivanog i sretnog nalaza, pa je opravdano tražio da se što je moguće prije objavi štamptom i tako učini pristupačnim ljudima od nauke.

Međutim, god. 1654. Lučić napušta Trogir i odlazi na stalan boravak u Italiju. Da je Lučić ostao u Trogiru, zacijelo ne bi prošlo više od deset godina do objavljivanja toga Petronijeva odlomka i vjerojatno bi prvo izdanje Trimalhionove gozbe bilo mnogo kritičnije. Ni u novoj svojoj postojbini ne napušta on brigu za taj trogirski rukopis. Iz Italije potiče Statilea kao pronalazača rukopisa i Cippica kao njegova vlasnika neka ga u što skorije vrijeme dādu štampati. No njima se dvojici ne žuri. Nešto zbog privatnih poslova, a nešto zbog nesigurne političke situacije, jer Trogiru opet prijeti sukob s Turcima, obojica odgađaju štampanje Petronijeva teksta na mirnija vremena. To što ni Statileo ni Cippico ne pokazuju dovoljno razumijevanja za objavljivanje tako važna rukopisa još više potiče Lučića u njegovu nastojanju da se taj rukopis štampanjem učini dostupnim znanstvenom svijetu. Zato on o tom novopronađenom Petronijevu rukopisu obavještava znanstvene krugove u Italiji i upozorava ih na njegovu izuzetnu važnost. Kad je za mletačkog ambasadora došao u Rim Pietro Basadonna, Lučić je i njega zainteresirao za taj rukopis. Nato Basadonna pismeno zamoli mletačkog generalnog providura za Dalmaciju Antonija Priulija neka mu pribavi prijepis tog rukopisa. Statileo nije mogao odbiti tu molbu, pa pošalje u Rim vlastoručni prijepis Trimalhionove gozbe. Tek tada, i to u prvom redu zaslugom Lučićevom, tekst Trimalhionove gozbe prelazi uske granice Trogira i postaje, bar u prijepisu, pristupačan ljudima od nauke u Rimu. Upravo

Lučiću povjerava Basadonna zadatak da Statileov prijepis pokaže što većem broju učenih ljudi. Iako su pojedinci sumnjali da se radi o falsifikatu, većina je ipak stekla uvjerenje da je sačuvani tekst trogirskog rukopisa doista Petronijev.

Kad je Statileov prijepis stigao u Rim, Lučić ga prepíše za sebe i svoj prijepis pošalje u Amsterdam izdavačima braći Blaeu, kojima je za njihova prijašnjeg boravka u Rimu bio pokazao svoje oznake in margine štampanog izdanja Petronijeva Satirikona. Kako je poslani zamotak bio pozamašan, na putu je bio zaplijenjen, pa na kraju dopiše do princa Condéa u Pariz. Kao visoko obrazovan čovjek, princ Condé je odmah naslutio da se radi o vrlo važnom rukopisu, pa ga u svojoj prisutnosti dade na ispitivanje učenim ljudima, od kojih je većina zaključila da je to bez sumnje tekst Petronijev.

Kako se i u Rimu već prije toga većina stručnjaka izjasnila za autentičnost trogirskog rukopisa, Basadonna se pobrine da se Statileov prijepis štampa. Tako je god. 1664. u Padovi kod tiskara Paola Frambottija objavljena editio princeps Petronijeve Trimalhionove gozbe pod naslovom *Petronii Arbitri fragmentum nuper Tragurii repertum*. Tim izdanjem Lučić je s pravom bio nezadovoljan. Iako je, kako sam kaže u *Memorie storiche di Traù*, str. 532, upozoravao štampara neka Statileov prijepis izda vjerno sa svim pogreškama, taj ga nije poslušao, već je prethodno dao tekst na ispravak. Među ostalim unio je u štampano izdanje diftonge koji u rukopisu nisu bili bilježeni. Upravo to što u trogirskom rukopisu nema diftonga, kaže Lučić, može poslužiti kao jedna od potvrda za njegovu autentičnost.

Iste godine kad i editio princeps izdana je *Cena Trimalchionis* u Parizu od Jacquesa Mentela (Tilobomenusa), god. 1665. izdao ju je Scheffer u Uppsali, a god. 1666. Toma Reinesius u Leipzigu. Brzi tempo kojim su jedno za drugim nicala izdanja trogirskog rukopisa jasno pokazuje koliko je bio smatran vrijednim i kako je izazvao živ interes po čitavoj Evropi. Međutim, god. 1666. štampane su u Parizu dvije rasprave o trogirskom rukopisu Trimalhionove gozbe, jedna od Ivana Kristofa Wagenseila, a druga od Henrija de Valoisa (Valesiusa). Obje proglašavaju trogirski rukopis običnim falsifikatom i ujedno se, što je najviše zapeklo Lučića, prezrivo izražavaju i o Trogiru i o Trogiranima. Wagenseil je prigovarao da u tom tekstu ima mnogo barbarških, nelatinskih riječi, čak i talijanskih, i da mnoge pojedinosti u liku Trimalhiona ne odgovaraju Neronu, jer je bio uvjeren da je Trimalhion karikatura Nerona. Henri de Valois je tvrdio da tekst sadržava brojne solecizme i francuske izričaje i da se neki dijelovi ne podudaraju s tadašnjim načinom života. Autorom, naime, nije smatrao Tacitova Petronija, nego nekoga drugog Petronija iz vremena cara Marka Aurelija. Malo iza toga objavljena je u Parizu knjiga pod naslovom *Marini Statilei Traguriensis, iuris consulti, responsio ad Johannis Christophori Wagenseilii et Adriani Valesii dissertationes de Traguriensi Petronii fragmento* (Odgovor Trogiranina Marina Statilea, pravnika, na rasprave Ivana Kristofa Wagenseila i

Anrija de Valoisa o trogirskom fragmentu Petronijeve). U tom se odgovoru pobijaju prigovori i zamjerke dvojice kritičara i brani Statileo od optužbe falsifikata kojom ga je teretio Wagenseil. Taj odgovor nije ipak sastavio Marin Statileo, nego pod njegovim imenom Francuz Pierre Petit (1598–1677), koji je i inače aktivno sudjelovao u znanstvenom životu svoga doba. Ovoga mi je ljeta dopalo ruku izdanje Petronijeve Satirikona koje je zajedno s francuskim prijevodom objavio u Parizu u nakladi Garnier god. 1934. Maurice Rat i nemilo sam se iznenadio kad sam u predgovoru pročitao da je rukopis Petronijeve Trimalhionove gozbe pronašao u Trogiru god. 1663. Pierre Petit i da je pod pseudonimom *Marinus Statilius* napisao apologiju autentičnosti tog rukopisa. No to nije jedini slučaj da se pronalazak Trimalhionove gozbe oduzima Statileu i pripisuje Pierreu Petitu. Tu sam istu krivu i neosnovanu tvrdnju našao i u djelu *Storia della letteratura latina*, koje je god. 1864. izdao Cesare Cantù u Firenci. Na str. 349. u bilješci on piše: ... *nel secolo XVII Pietro Petito a Traù di Dalmazia trovò il frammento più lungo, che è la Cena di Trimalcione* (... u XVII stoljeću Pierre Petit nađe u Trogiru u Dalmaciji najdulji fragment koji je Trimalhionova gozba). Doista čudno i nevjerovatno!

Lučić, koji je, kako sam već spomenuo, bio potpuno nezadovoljan prvim izdanjem Trimalhionove gozbe u Padovi zbog samovoljnih ispravaka provedenih u tekstu, nagovarao je preko Šibenčanina Franje Divnića samoga Statilea da posebno izda *variam lectionem*, tj. razlike između štampanog izdanja u Padovi i rukopisnog teksta, ali ga Statileo nije poslušao. Osim toga poticao ga je neka pošalje u Rim sam pronađeni kodeks da bi mogao postati pristupačan stručnjacima i da bi se tako sigurnije i potpunije izbjegao prigovor falsifikata. To je isto tražio i učeni Dubrovčanin opat Stjepan Gradić, čuvar Vatikanske biblioteke, koji se ponudio da će napisati apologiju trogirskog rukopisa, jer da je vrlo nezgodno što Dalmatinci u toj znanstvenoj prepirci ostaju po strani. Prethodno je ipak želio da osobno razgleda sam pronađeni kodeks. Konačno, posredovanjem mletačkoga generalnog providura za Dalmaciju Antonija Priulija, Statileo pošalje originalni kodeks u Rim. Tada kad su stručnjaci imali mogućnost da proučavaju trogirski rukopis ne više u prijepisu, nego u originalu, on je jednodušno proglašen pravim Petronijevim tekstom. Historijat tog rukopisa i rezultati njegova znanstvenog proučavanja budu izloženi u časopisu *de Letterati* god. 1668. Tu se odlučno odbacuju prigovori iznijeti protiv autentičnosti Petronijeve teksta. Lučić smjesta pošalje taj svezak časopisa u Pariz svojem prijatelju Baudranu neka ga pokaže Wagenseilu i De Valoisu. Od njega dobije odgovor da Wagenseil nije više u Parizu, a da se De Valois nakon svega osjeća postuđenim.

Trogirski rukopis Petronija privukao je pažnju i dvojice putopisaca, Spona i Whelera, koji o njemu pišu u svojem djelu *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, štampanom u Amsterdamu god. 1679. To su putovanje obavili god. 1675–1676. U prvom redu izjavljuju da su

došli u Trogir zato da vide taj glasoviti rukopis. Govoreći općenito o njemu, izjavljuju da je Evropa, što se tiče priznavanja njegove autentičnosti, bila podijeljena na tri dijela: Italija i Dalmacija su je priznavale, Francuska i Holandija su je odbacivale, a Njemačka je bila neutralna. Nijemac Reinesius napisao je doduše komentar tekstu tog rukopisa, ali se nije izrazio o njegovoj starini. Nadalje, navode o rukopisu neke podatke: oblika je in-folio, debeo je dva prsta, pismo je čitljivo, a počeci poglavlja i pjesama napisani su crvenim i plavim slovima. Isto tako upozoravaju da je pod str. 179. označena god. 1423. i ističu da u to vrijeme nije bilo tako vrsnih znalaca latinskog jezika koji bi bili sposobni toliko uvjerljivo oponašati Petronijev stil i jezik.

Stjepan Gradić održao je obećanje i pod imenom Marina Statilea napisao apologiju autentičnosti trogirskog rukopisa i pobio sve iznesene prigovore. God. 1670. izdala su braća Blaeu u Amsterdamu sve što je sačuvano od Petronijeva Satirikona uključivši i Trimalhionovu gozbu, koja je štampana drugim tipom slova. Zajedno s izdanjem tu je objavljena posveta princu Condéu, Lučićevo pismo i Gradićeve apologija.

Trogirski kodeks Petronija nalazi se danas u Bibliothèque nationale u Parizu (Traguriensis, Parisinus 7989). Ima oblik in-quarto, a napisan je na papiru. Ukupno ima 248 stranica, od toga 11 neispisanih. U prvom, većem dijelu nalaze se pjesme Tibulove, Propercijeve i Katulove, a zatim Ovidijeva heroida pjesnikinje Sapfe Faonu. Petronijev tekst ide od str. 185. do 229, a od toga Cena Trimalchionis obuhvaća str. 206. do 229. Po tipu pisma čitav kodeks pripada XV stoljeću. Isp. Ernoutovo izdanje Satirikona, Paris 1958, str. XXII.

Samo se od sebe nameće pitanje kako se rukopis Trimalhionove gozbe, koja inače nije sačuvana ni u jednom drugom rukopisu, našao u biblioteci Nikole Cippica u Trogiru. Smatra se da je to prijepis koji je početkom XVI stoljeća neki član obitelji Cippico prepisao u Firenci iz starijeg rukopisa što ga je Poggio Bracciolini prepisao u Engleskoj. Međutim, i rukopis u Engleskoj i Poggiov prijepis nestali su netragom, a sretnim slučajem sačuvao se Cippicov prijepis. Tako je *Cena Trimalchionis* danas sačuvana samo u trogirskom rukopisu i u tome je njegova velika vrijednost.

No otkuda kod mnogih kritičara XVII stoljeća tolika skeptičnost i sumnja u autentičnost trogirskog rukopisa? Kako su, osobito u XIV i XV stoljeću, pomno pretražene knjižnice, arhivi i druga mjesta gdje se računalo da bi se mogli naći rukopisi antičkih pisaca, činilo se da će se teško moći naći još nešto novo. Odjednom, god. 1654. šire se glasovi da se u malom dalmatinskom gradu pronašao tako vrijedan rukopis. Kako inače u Dalmaciji nisu bili pronađeni novi rukopisi antičkih pisaca, može se donekle shvatiti nepovjerenje jednog dijela ljudi od nauke prema tom nalazu. Zbunjivao ih je i jezik pojedinih lica s Trimalhionove gozbe, koja govore jezikom tako različitim od književnog latinskog jezika. Osim toga nije bila rijetka pojava da su se javljali i falsificirani rukopisi. Vrijedno je spomenuti da je u istom stoljeću kad je u Trogiru

pronađena *Cena Trimalchionis*, oko tri decenija kasnije, Francuz Nodot tvrdio da je god. 1688. pronašao u Beogradu novi rukopis s dotada nepoznatim fragmentima Petronijevim, koji dobro upotpunjuju već poznati tekst. No ubrzo se otkrilo da se radi o običnoj prevari i da je Nodot sam napisao taj tekst nastojeći da imitira Petronijev jezik i stil.

Na kraju svojeg izlaganja o trogirskom rukopisu u *Memorie storiche di Traù* Lučić kaže da je sreća bila sklona Statileu što su obranu autentičnosti rukopisa koji je on pronašao preuzeli sposobni učenjaci i tom prilikom izriče posebno svoju zahvalnost Stjepanu Gradiću, koji je svojom apologijom uglavnom dokrajčio dugotrajnu naučnu raspru o vrijednosti rukopisa pronađenog u Trogiru.

Zaključujući ističem da je Marin Statileo bio sretan nalaznik Petronijeva rukopisa, ali da se više nego on za njegovo objavljivanje i priznanje u naučnom svijetu borio upravo Ivan Lučić. On je odmah uočio da se radi o pravom tekstu Petronijevu i uvidio potrebu da taj neobično vrijedan nalaz bude što prije objavljen i time dostupan sudu i ocjeni naučnog svijeta. U brizi za taj rukopis Lučić je pokazao naučnu kritičnost kad je tražio da se rukopis izda bez ikakva ispravljanja i uljepšavanja. Sve je to radio ne samo iz naučnih interesa nego, kako sam kaže, također i radi slave rodnoga grada – *per il decoro della patria*.